

Aleš ZAVRŠNIK (ed.): *Drones and Unmanned Aerial Systems. Legal and Social Implications for Security and Surveillance*
Cham, Switzerland, Springer International Publishing AG, 2016. 275.
ISBN 978-3-319-23759-6

Az olvasó egy olyan tanulmánykötetet tarthat a kezében, mely a drónok (RPA, *Remotely Piloted Aircraft*) civil, valamint állami (rendőrségi, határrendészeti stb.) használatával kapcsolatos elemzéseket tartalmaz. A kötetben található tanulmányok szerzőinek célja egy olyan hiánypótló kötet elkészítése volt, mely a szakmai közönség számára világosra szerte biztos szakmai alapot kínál a drónok társadalmi szintű hasznosíthatóságának vizsgálatához.

A kötetben számszerűen 11 önálló jogi, kriminológiai, illetve szociológiai témájú elemzés található; a dróntechnológia politikai és rendészeti alapvetéseitől kezdve, a terrorizmus elleni háború nemzetközi jogi kérdésein át, a civil felhasználással összefüggő személyiségi jogi problémákig a témák széles körét öleli fel.

A tanulmánykötet eltérő tudományterületek kutatóinak munkáit tartalmazza, mindazonáltal egy szélesebb – a kriminológia tudomány-fejlődésében is nagy szerepet játszó – elmélet alapozza meg és ad egy egységes értelmezési keretet a műnek. A könyv szerzői ugyanis Jeremy Bentham utilitarista elméletének egyik fő elemét képező Panopticon-modell megvalósulását tekintik a technológiai innováció egyik mellékhatásának. Eszerint a börtönök, iskolák és egyéb intézmények mellett a társadalomban is kialakul a láthatatlan megfigyelők szerepköre. A drónokra vetítve ez azt jelenti, hogy a megfigyelők és a megfigyelték között nincs kapcsolat, utóbbiak nem tudnak a róluk felvett adatok tárolásáról, és nem képesek érvényesíteni saját személyiségi jogait.

A kötet fejezetei közül elsőként Mark Andrejevic munkája emelendő ki (*Theorizing Drones and Droning Theory*), amely segít megérteni a pilóta nélküli rendszerek innovatív technológiájának egyediségét. Gyakori kérdésként vetődik fel ugyanis, hogy miben különböznek a drónok más, egyszerű modellrepülőktől. A szerző számos érvet hoz fel a differenciálás megkönnyítésére: közülük a legalapvetőbb az automatizált adatfeldolgozás és a kiterjesztett területű érzékelés, melyek a katonai felhasználás szempontjából tették hasznossá az új repülőeszközöket. A technológiai fejlődés középpontjában lévő eszköz-kompatibilitás segítségével a drónok beépíthetővé váltak a mindennapi életben is használt vívmányok sorába, így a civil szféra is sajátjaként kezeli a jelenséget. A szerző említi, hogy a „dolgok internete” olyan rendszert alkot, melyben társadalmi életünk online platformokhoz kapcsolódik és az automatizált rendszerezés és válaszok válnak relevánssá. Ennek segítségével maga a szinkronizálható technológia is képes társadalmi, politikai, biztonságpiaci, pedagógiai, vagy akár kereskedelmi szerepkör betöltésére.

A dróntechnológia társadalmi funkcióinak legitimitását alapul véve a kötet gerincét képező tanulmányok szinte kivétel nélkül tartalmazznak okfejtéseket a katonai alkalmazásról és a civil forgalomba kerülés folyamatáról. Ezek közül különös figyelmet

érdemel a pilóta nélküli rendszerek rendészeti felhasználása, annak demokráciára, illetve az alkotmányos jogok védelmére gyakorolt hatása. Kristin Bergtora Sandvik egy újabb kriminológiai jelenséget mutat be (*The Political and Moral Economies of Dual Technology Transfers: Arming Police Drones*), ami a rendvédelmi szervek „felfegyverzett” pilóta nélküli egységeinek terjedésében nyilvánul meg. A szituációs bűnmegelőzés alkalmazásában élvonalbelinek tekinthető Egyesült Államokban ugyanis nagy teret engednek az operatív légi eszközök bevetésének, amelyek a bűnözés, kábítószer, valamint a terror ellen hirdetett harc résztvevőjeként a rendőrség jelentős lobbijerejét kihasználva képes a közbiztonság hatékonyabb fenntartására. E területen a szerző nem az egyes szükséghelyzeti felhasználásra, mint például a mentőegységek segítségére vagy a katasztrófa-elhárításra, hanem kifejezetten a rendészeti tevékenység militarizálására fókuszál.

A társadalom védelmének jelszava alatt hirdetett és az Európába is átkúszó bűnözés elleni harc egységeiként alkalmazott megfigyelő és felfegyverzett légi eszközök emellett az állampolgárok félelmét és elutasítását is kiváltják. E folyamat részeként a rendészeti tevékenység ugyan nem alakul át teljesen, de egyre inkább katonai irányba tolódik el. Mindez pedig a bűnüldözés demokráciadeficitjét okozhatja, azokról a költségvetési kiadásokról nem is beszélve, amelyek megkérdőjelezik a technológia társadalomvédelmi szerepének hatékonyságát is.

A második fejezetben három, a magánélet védelme és a biztonság témakörével foglalkozó tanulmányt találhatunk. Primož Gorkič az USA alkotmányának IV. kiegészítése vizsgálatán, különösen az ún. Katz-teszten keresztül kívánja bemutatni a bizonyítékok begyűjtésével kapcsolatos igazságszolgáltatási gyakorlat és az alapvető jogok között feszülő ellentmondásokat (*The (F)utility of Privacy Laws: The Case of Drones?*). Tanulmányában összehasonlítja az Egyesült Államok releváns gyakorlatát az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogával, továbbá egy, a német joggyakorlatból vett példával. A kutató megfelelően érzékelteti a megfigyelések és adatgyűjtések során felmerülő problémák és állampolgári garanciák szerepét és súlyát, ami a magánélet védelmének eltérő értelmezéséből ered. Véleménye szerint az európai jogrendszerek a bűnüldöző szervekkel szemben megfelelőbb biztosítékokkal rendelkeznek a *privacy* védelmére az amerikaihoz képest.

Sanja Milivojevic (*Re-bordering the Peripheral Global North and Global South: Game of Drones, Immobilising Mobile Bodies and Decentring Perspectives on Drones in Border Policing*), valamint Luisa Marin és Kamila Krajčíková (*Deploying Drones in Policing Southern European Borders: Constraints and Challenges for Data Protection and Human Rights*) írásában hasonló problémával találkozhat az olvasó: a drónok, mint a határok mentén elkövetett jogsértések megelőzését és felderítését elősegítő eszközök jelennek meg, amelyeket azonban a védelmi funkciók alkalmazása mellett – megsértve is a magánélet védelméhez való jogot – indokolatlan adatgyűjtésre és megfigyelésre is használnak, elsősorban a dél-európai határok védelme érdekében. Előbbi tanulmány mindezt elsősorban Szerbia és Ausztria esettanulmányán, utóbbi az EUROSUR, illetve az európai határvédelmi keretrendszer vizsgálatán keresztül szemlélteti.

A terrorizmus ellen hirdetett harc és a nemzetközi jog közötti összefüggések, valamint hiányosságok tárgyalásával foglalkozik a Mélanie De Groof által írt tanulmány (*Death from the Sky: International Legal and Practical Issues on the Use of Armed Drones*). E

fejezetben olvashatunk az ún. harci drónok egyes kategóriáiról, valamint a fejlesztések motivációját jelentő háborús konfliktusokról és azok emberi jogi vonatkozásairól. A szerző írásában pontosan határozza meg a legalitás és illegálitás határait a felfegyverzett légi eszközök használata esetén. Szerinte ugyanis – a légi közlekedésben használt kifejezéssel élve – alkalmazásuk elhagyta a „biztonságos visszatérési pontot”. A leggyakrabban felmerülő probléma az, hogy a jogszerű használat (pl. katonai célú megfigyelés vagy nyomon követés) mellett a drónok használatával egyre gyakrabban sértik meg az alkotmányos jogokat, a katonai konfliktusra vonatkozó vagy a fegyverhasználattal kapcsolatos egyezményeket, különös tekintettel a célzott emberölések esetére.

A szerző e határvonalat a *ius in bello* és a *ius ad bellum* mentén választja szét. Meghatározza azon feltételeket, melyek mentén egy állam pilóta nélküli rendszereket használhat. Idetartozik az adott állam beleegyezése, az ENSZ Biztonsági Tanácsának engedélye, valamint az önvédelem. Utóbbi esetben – háborús konfliktus esetén – elsődleges szemponttá válik a humanitárius, valamint az emberi jogok betartása, és ezek csak akkor tekinthetők jogszerűnek, ha a vonatkozó emberi jogi egyezmények tiszteletben tartása mellett zajlik az összetűzés. Minden egyéb esetben az illegálitás – tehát a háborús bűncselekmények elkövetésének – köréről ír a szerző, hasonlóan a hagyományos kombattáns-jogi szabályokhoz.

De Groof munkájából kiviláglik, hogy a hagyományos nemzetközi jogi szabályok érvényesek a drónok célzott támadásai kapcsán is azzal, hogy ezen esetekben nagy felelősség hárul a drónpilótákra. Ez utóbbi kiterjed a civil és katonai célpontok közötti megkülönböztetésre, mely a genfi egyezmény alapján köti a részes államokat. Az emberi jogok így ebben az összefüggésben elsősorban a megtámadott célpont és a környező civil lakosság élethez való jogának tiszteletben tartását jelentik. A szerző hangsúlyozza, hogy az emberi jogok minden időben és fegyveres konfliktus során kiemelt védelmet élveznek, ideértve a nagy kiszolgáltatottságot eredményező dróntámadások eseteit is.

Az RPA-k alkalmazása során felvetődő kérdések közül az egyik leginkább vitatott a terrorizmus elleni harc során történő bevetésük. A pilóta nélküli rendszerek gyártásában és hadászati felhasználásában különösen érdekelt az Egyesült Államok. Az e sajátos szerepet bemutató Vasja Badalič tanulmányában abból az alapfelvetésből indul ki, hogy a drónok nem csak az élet kioltására alkalmas eszközök a terrorizmus elleni harcban, hanem rajtuk keresztül az Egyesült Államok kormányszata képes a civil lakosságot is a jogszabályok betartására szorítani (*The Predators' Rule of Terror*). Ebben fontos szerepet játszik az eszközöknek a terrorizmus elleni harcban történő legitimálása, mely a terrorizmus illegitimitásából meríti erejét.

Pablo Mendes de Leon és Benjamin Ian Scott légi joggal foglalkozó írása segít eligazodni azon jogszabályok és irányelvek között, melyek a nemzetközi viszonyokban meghatározzák a járművek légtérhasználati feltételeit (*An Analysis of Unmanned Aircraft Systems Under Air Law*). A drónokkal kapcsolatos egyik legfontosabb kérdés – különös tekintettel a polgári célú felhasználásra – a használatuk engedélyhez kötése, a képzés és a károkozások után alkalmazandó biztosítási rendszer kialakítása, illetve a jogsértések miatt beálló felelősség kezelése. A fejezet kiválóan mutatja be az egyes részletszabályokat, így többek között az Európai Unió rendelkezéseit, valamint a jelenleg meghatározó nemzetközi fuvarozási, kereskedelemi és biztonságpolitikai elemleteket is.

David Goldberg a véleménynyilvánítás szabadságához, illetve a tájékozódáshoz való jog hatékony érvényesülését látja a távirányítású járművek elterjedésében (*Droning on About Journalism: Remotely Piloted Aircraft and Newsgathering*). Gondolatébresztő tanulmányában három megoldandó kérdést vázol fel a jogalkotó számára. Vizsgálatai alapján a drónok használata kétfajta szabályozás alá eshet: ha a kereskedelmi és üzleti szféra alá vonjuk, akkor szigorú feltételekhez és engedélyekhez kötött tevékenységnek fog számítani, ha pedig ettől eltérő tárgykörként kezeljük, akkor jórészt hiányozni fognak azon szabályok, melyek keretet biztosítanak használatukhoz a média számára.

Az alapvető jogok kérdése felől közelítve a drónok alkalmazása számos kérdést vet fel, így leginkább a magánélet védelméhez fűződő viszonya képezheti polémia tárgyát. Goldberg speciális problémaként értékeli a nano- és mikro RPA-k megfigyelési potenciálját, ami az általuk nyomon követett személy beleegyezésének kizártságát, a teljes észrevétlenséget okozza.

Goldberg szerint alapvető probléma, hogy az amerikai jogrendszer az újságírást kereskedelmi tevékenységnek tekinti, és a drónok újságírók általi használatát is ez alapján korlátozza, holott a társadalom tájékozódáshoz való joga kizárólag a legextrémebb helyzetekben vethető alá korlátozásnak. Mindazonáltal, ha a drónújságírást a kifejezés vagy a sajtó szabadságára hivatkozva engedélyezi a jogalkotó, akkor is felmerül a kérdés, hogy e szabadságot hogyan kell mérlegelni a más jogokkal történő ütközés esetén.

A kötetet a szerkesztő, Aleš Završnik tanulmánya zárja, amelyben a vita lényegére rátapintva igyekszik ellenpontoszni a drónok használata, illetve általánosságban a technológia felügyeleti szerepe körüli vitákban jellemző negatív hangulatot (*Drones, Resistance and Countersurveillance*). Számára az egyik legfontosabb kérdés, hogy miként lehet meghúzni a határvonalat a hasznos és az ártalmas felügyelet között, illetve hogyan lehet úgy szabályozni, hogy a társadalom is profitáljon a megfigyelő technológiákból. Erre jó példa többek között a városi térfelügyelő kamerák elhelyezése, amelyek a társadalom számára is használható eszközök lehetnek bizonyos jogaik (pl. tulajdonhoz, biztonságához való joguk) érvényesítésékor. Ami ennél is fontosabb – fejt ki a szerző –, hogy a drónok elterjedése pozitív hatással is járhat a magánélet és a személyes adatok tudatos védelmének erősítésére nézve, hiszen a társadalom jobban képes érzékelni ezen eszközök jelenlétét, mint például az internetes megfigyelések során alkalmazott technológiákat.

Összességében a kötet melegen ajánlható mindazon kutatók, egyetemi oktatók vagy számítástechnikai szakemberek számára, akik érdeklődést mutatnak az új technológiák és az adatvédelem, kriminológia, rendészet, médiatudomány, szociológia, illetve az ezeket átható jogi környezet iránt. A könyv azon szemlélete, amely a drónok társadalmi integrációjának elfogadásán és adaptálásán alapul, összegyűjti azon érveket, melyek a felmerülő jogi, politikai és technológiai problémák megoldása érdekében támpontokat jelenthetnek, például a tudatos és felelős jogi környezet kialakítása céljából. A kötet nem erősíti a drónhasználatot kapcsolatos elutasító attitűdöt, hanem a racionalizálás érdekében egy globális szabályozási keret kialakításának alapelveihez szolgáltat tudományos háttérrel és megalapozott véleményeket.

VARGA Árpád
munkatárs, NMHH Médiatanácsának Médiatudományi Intézete